

УДК 021.4+821.161.2.09(092)

Павла Рогова,

директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В. О. Сухомлинського НАПН України,

заслужений працівник культури України, кандидат історичних наук

Визначні жінки України у житті Федора Погребенника до дня пам'яті Федора Погребенника, доктора філологічних наук, професора, літературознавця, культуролога, лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка, науковця Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, бібліографа Національної парламентської бібліотеки

З перших років утвердження незалежності нашої держави відбувалися активні державотворчі процеси, відкривалися державні установи, розкривалися події й імена, які були викреслені з історії України в роки радянської влади. Історична будівля Педагогічного музею у м. Києві (у 1917—1918 рр. — Будинок Центральної Ради, нині — Київський будинок учителя) з перших днів незалежності стала не тільки символом незалежної України, а й тим місцем, де розгорталася широка палітра національних заходів, зокрема культурно-просвітницьких, у яких відкривалася киянам незнана, нова історія нашої держави. У цьому будинку в 1993 р. за наказом Міністерства освіти і науки України, на базі його педагогічної бібліотеки вперше в Україні було засновано Центральну освітянську бібліотеку, яка мала надалі трансформуватися в Національну освітянську книгозбірню. І це було не випадково, адже у 1912—1920 рр. у цій будівлі діяла педагогічна бібліотека, яку М. Грушевський у роки УНР планував розбудувати як всеукраїнську педагогічну книгозбірню. Саме в цей історичний будинок на початку 90-х років минулого століття завітав професор, доктор філологічних наук, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка Ф. Погребенник з пропозицією започаткувати проведення в ньому літературно-музичних вечорів "Визначні жінки України". Літературознавець, відомий в Україні й далеко за її межами, який зробив вагомий внесок у розвиток української літератури, літературознавства, культури, фольклору, невтомний дослідник, а головне — патріот України, котрий любив її не на словах, а на ділі, вважав, що саме в цей період потрібно значну увагу приділити вихованню громадян колишньої Радянської України через відкриття невідомих, але славних сторінок її історії, літератури і культури та невідомих нам, радянським громадянам, постатей тих діячів, які боролися, любили, страждали і загинули з вірою в незалежність України. Директор Будинку вчительки Л. Мельник прийняла цю пропозицію.

Цикл літературно-музичних вечорів "Визначні жінки України" діяв у Київському будинку учителя з 1992 до кінця 1999 р. Усі вечори проходили за активної участі бібліотеки Київського будинку учителя, далі — Центральної освітянської бібліотеки МОН України (ЦОБ), яку в ті роки очолювала авторка цієї статті. На мою думку, Федір Петрович обрав тему про видатних жінок в останнє десятиріччя свого життя не випадково. По-перше, жінки завжди відігравали вагомую роль у розвитку історії будь-якої країни і, зокрема, нашої держави. Згадаємо славних українок Анну Ярославну, кня-

гиню Ольгу, Роксолану, Гальшку Гулевичівну, Соломію Крушельницьку, Олену Пчілку, Марію Заньковецьку та багатьох інших. А скільки невідомих широкому загалу видатних жінок Україна мала в своїй історії? По-друге, Федір Петрович, як високоінтелегентна людина, завжди з великою шаную і повагою ставився до жінок, як до берегинь, непересічних особистостей, до їхніх здобутків та ролі у розвитку різних галузей знань, історії й культури України зокрема. Тому надзвичайно широка палітра його творчості не могла оминати тему "Визначні жінки України". Отже, з метою розкриття невідомих історичних, літературних й культурних подій України, а також ролі славних героїнь у цих процесах, а саме: письменниць, лікарів, педагогів, співачок, багато з яких поклало своє життя на кін України у різні її історичні періоди, Федір Петрович обрав цю тему. Упродовж восьми років існування цих літературно-музичних вечорів ним було відкрито до 30 постатей видатних українок, серед яких: Олена Теліга, Христя Алчевська, Марійка Бачинська-Донцова, Ліда Бурачинська, Ольга Вітошинська, Анна-Галя Горбач, Ольга Дучимінська, Галина Журба, Олена Залізник, Олена Кисілевська, Ірена Книш, Наталя Кобринська, Валерія О'Коннор-Вілінська, Млада Липовецька, Костянтина Малицька, Дарія Мельникович-Рихтицька, Софія Парфенович, Леся Петлюра, Іванна Синенська-Іваницька, Савелія Стечишин, Ганна Чикаленко-Келлер, Софія Яблонська, Катря Гриневичева, Наталя Лівницька-Холодна, Ольга Басараб, Олена Степанів, Мілена Рудницька. Деяких із цих жінок він знав особисто, листувався з ними (це, зокрема, поетеси — Дарія Рихтицька, Анна-Галя Горбач, письменниця Наталя Лівницька-Холодна та інші). Деяких, а це понад 10 жінок, — письменниць, поеток він встиг відкрити Україні у своїх статтях, а саме: Катрю Гриневичеву, Галину Журбу, Наталю Лівницьку-Холодну, Галю Мазуренко [1] та інших. Про значну кількість жінок-патріоток Ф. Погребенник розповідав на літературно-музичних вечорах, матеріали про них він черпав у заборонених в Україні виданнях, що були в його особистій бібліотеці, листуванні із закордонними друзями, а також у спеціальних архівах, фондах провідних бібліотек України, які на той час вже ставали широкодоступними. Жінки-українки, яких відкривав Ф. П. Погребенник, жили і діяли впродовж другої половини XIX—XX ст.; багато з них свого часу виїхали за кордон, до різних країн світу, але, залишившись там, вони не забували Україну. Я думаю також, що саме в останнє десятиріччя свого життя його душа, лірична й ніжна, творча і натхненна, наповнена ґрунтовними

знаннями та пісню, просила виходу, зокрема на сцену, щоб через ці виступи відтворювати образи непересічних особистостей й нести знання новій Україні. Він, певною мірою, був актором, який на цих імпрезах виконував головну роль. Сценарії, програми вечорів, вступне слово про ту чи іншу героїню Ф. Погребенник розробляв особисто. Усі матеріали він власноруч друкував, що підтверджують програмки, які нині зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, яка стала правонаступницею ЦОБ. Символічно, що перший вечір із циклу "Визначні жінки України" був присвячений українській поетесі та патріотці Олені Телізі. У ньому брала участь сучасна видатна поетеса Ліна Костенко. Це була одна з перших у Києві імпрез про жінку-борця, красиву, талановиту і неситну українку, про яку після цього вечора дізналися пересічні громадяни столиці. Захід пройшов на високому, творчому піднесенні, ніби ставши заспівом усім тим вечорам, що мали проходити надалі.

Хочу коротко окреслити постаті деяких славних героїнь вечорів "Визначні жінки України", які були відкриті на них уперше в незалежній Україні:

— Валерія О'Коннор-Вілінська (1867—1930) — українська письменниця, драматург із роду Старицьких, подруга Людмили Старицької. Коли утворилася Українська Центральна Рада, Валерія була вибрана її членом, так само як і її чоловік. Після вимушеного від'їзду в Швейцарію, а далі в Чехію, вона працювала в Термінологічній комісії, яку очолював Євген Чикаленко. Багато писала, видавалася, займалася перекладацькою діяльністю, очолювала Українську секцію Міжнародної жіночої ліги миру і свободи [2];

— Леся Петлюра (1911—1941) — донька визначного українського державного, політичного і громадського діяча Симона Петлюри, яка безмежно любила Україну, вірила в її незалежність, була напрочуд обдарованою людиною, — писала вірші, статті, малювала [3];

— Олена Степанів (1892—1963) — педагог і громадський діяч, походила з родини священика. З проголошенням Австрійсько-Російської війни вступила до українського стрілецького легіону, де здобула ранг хорунжого. З 1915 по 1917 р. перебувала у російському полоні. Вийшла заміж за полковника Київських Січових стрільців Романа Дашкевича. По закінченні Віденського університету стала докторантом історії та географії, працювала учителькою гімназії у Львові; діячка товариства "Рідна школа". З 1949 по 1956 р. перебувала у концтаборі у Мордовії. Син Олени Степанів, нині відомий вчений, Ярослав Дашкевич, прибувши зі Львова на вечір "Визначні жінки України", присвячений його матері, був у сльозах від того, що Україна згадала його неситну неньку [4];

— Ольга Басараб (1890—1924) — політична і громадська діячка, борець за Україну, член І-ї Жіночої чоти у Львові. Проводила освітянську та благодійну діяльність у Комітеті допомоги пораненим і полоненим у Відні тощо. Боролася з польським окупантам у лютому 1924 р., за що була заарештована і замучена, але товаришів не видала [5];

— Софія Парфенович (1898—1968) — лікар (проживала в Австрії, Німеччині), суспільна діячка, письменниця, авторка багатьох оповідань, повістей, праць та двотомного бібліографічного довідника "Українські лікарі" (виданий заходом НТШ у Львові та українським товариством у Північній Америці у 1994—1995 рр.) [6];

— Одарка Романова (1853—1922) — письменниця, поетеса, навчалася в Московській консерваторії. Її вірші та психологічні оповідання були високо оцінені І. Франком [7]. На вірші О. Романової писав музику М. Лисенко. Одарка Романова — авторка вірша "Нічко лукавая", який став народною пісню. Ф. Погребенник у своїй вступній статті, надрукова-

ний ним у програмці вечора, писав: "Ця пісня полонить душу своєю мелодійністю, мрійливістю, вона є в репертуарі народних хорових колективів" [8]. Пісню у світ благословив І. Франко, а нове життя їй дав Ф. Погребенник.

Останній вечір, який готував Ф. Погребенник наприкінці 1999 р., був присвячений дню першого Президента України М. Грушевського — Катерині Грушевській (1900—1953) — дослідниці української порівняльної етнографії, редакторці етнографічних журналів тощо [9]. Все вже було підготовлено, призначена дата, запрошені учасники вечора, але захід не відбувся, — обірвалася нитка життя Федора Петровича.

Необхідно зазначити, що в усіх літературно-музичних вечорах брали участь відомі науковці України, чимало українців із діаспори, народні артисти України Галина Яблонська, Павло Громошенко, заслужена артистка Росії Людмила Лимар, артистка Київського молодого театру Світлана Ватаманюк, у виконанні яких звучала поезія чи проза героїнь, яким присвячувався вечір. Усі виступи були безоплатні. Студенти Київського музичного училища ім. М. Глієра та Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського (нині — Національна музична академія імені П. І. Чайковського), музичні ансамблі Будинку вчителя, відомі хорові колективи, зокрема "Дарничанка" та Будинку вчених під керівництвом заслужених діячів культури Петра Андрійчука та Валентина Мальцева, були також постійними учасниками цих вечорів. У хорі Будинку вчених співав і сам Федір Петрович. До участі у вечорах він запрошував численних своїх друзів і шанувальників, бо знав їхні творчі уподобання. Федору Петровичу вдавалося на цих заходах створювати неповторну атмосферу, об'єднувати різні світи й осіб. Кожен вечір, насичений творчістю, неймовірною енергетикою ведучого і тих, хто брав у ньому участь, був по-своєму унікальним, проникливим, глибоко зворушував душу та свідомість слухачів. Один із відвідувачів мені говорив: "Я став патріотом України завдяки таким вечорам і таким особистостям, як Федір Петрович Погребенник". Ф. Погребенник у своїх виступах про жінок, які через різні обставини, дуже часто політичні, були занесені вітрами поза межі Батьківщини, щоб там, на чужині примножувати славу української науки і культури, літератури, не забував наголосити на тому, що в Києві існує більше 40 різних жіночих товариств і об'єднань, зокрема патріотичних, але тільки декотрі, наприклад "Союз українок", проявляють цікавість до літературно-музичного лекторію "Визначні жінки України", який вже має свою сталу аудиторію, користується доброю репутацією в столиці України, відомий поза її межами.

Федір Петрович встигав усе: проводити величезну наукову роботу, співати в хорі, вести підготовку вечорів "Визначні жінки України" і проводити їх, виступати на радіо тощо. Однодумцями, постійними помічниками були члени його сім'ї: дружина Ярослава Михайлівна — кандидат педагогічних наук, та син Володимир Федорович — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури НПУ ім. М. П. Драгоманова, а також віддані йому друзі, колеги, серед яких колектив Будинку вчителя, працівники Центральної освітянської бібліотеки і я, її директор, разом із Федором Петровичем була постійною ведучою цих вечорів і його незмінним помічником. До кожного вечора бібліотекою готувалася книжкова виставка про ту чи іншу особу (часто книги були з особистого фонду Федора Петровича та бібліотеки). Молодий художник, студент Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) Дмитро Нікіфорук малював портрети видатних жінок зі світлин, що були в особистому фонді Федора Петровича. Усього було створено 12 портретів, нині вони зберігаються у фонді ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Не завжди ми здогадувалися зберігати програмки і вступне слово, яке готував Ф. Погребенник (нині у фонді бібліотеки є всього п'ять таких програмок), не збереглися всі афіші, що сповіщали про лекторій (декілька є у фонді бібліотеки). Не відбувалися записи цих унікальних вечорів на диктофон, кіно- і відеозйомка, бо ми тоді не мали цих інноваційних технологій, а також були, мабуть, недостатньо далекоглядні. А жаль, бо глибина знань, величезна наукова, пошукова і просвітницька робота Федора Петровича впродовж восьми років заслуговувала на її увічнення шляхом запису, якщо не на відео, то хоча б на диктофон, а надалі видання однойменної книги про видатних жінок України, яку, я впевнена, Федір Петрович виношував у своїх планах. Упевнена і в тому, що ці літературно-музичні вечори і особливо подвигницька праця Федора Петровича зіграли значну роль у духовному відродженні громадян молодого незалежного України, вплинули на їхню національну свідомість, стали вагомим внеском у розвиток української літератури й культури та національного утвердження. У ці роки журналісткою Таїсією Косенко на українському радіо було започатковано радіопрограму "Берегиня". Пізніше, у 1995 р., Т. Косенко за матеріалами радіопрограми видала книгу "Берегиня України" [10]. Надалі в Україні почали виходити й інші книги про видатних наших жінок, але здебільшого довідкового характеру. У цих виданнях не було багатьох прізвищ жінок з того переліку, що був оприлюднений Федором Петровичем на літературно-музичних вечорах "Визначні жінки України". Справді наукове видання, в якому були б зібрані матеріали, а саме: біографія, бібліографія праць про славних героїнь України та відповідний літературознавчий коментар Ф. Погребенника про жінок, про яких йшлося на вечорах, чекали на свого дослідника. На жаль, цю роботу Ф. Погребенник не встиг закінчити. Гідним продовжувачем справи батька став син Федора Петровича — В. Погребенник, який нині доопрацьовує зазначену багату наукову спадщину батька, яка згодом буде видана. За це хочу широко подякувати Володимирі Федоровичу і низько йому вклонитися.

Незважаючи на те, що ця стаття присвячена темі "Визначні жінки України", я не можу оминати величезної праці Ф. Погребенника в цей період щодо відкриття видатних синів України, серед яких були: Іван Липа, Євген Чикаленко, Роман Рахманний та інші. Особливо вагома робота була здійснена ним щодо оприлюднення в сучасній Україні творчості видатного публіциста, лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка Романа Олійника-Рахманного [11, 12]. У результаті вивчення його життя й діяльності Ф. Погребенник ініціював проведення вечора, присвяченого Роману Рахманному, підготував сценарій до нього, вступне слово про видатного публіциста, був ведучим цього заходу. Вечір проходив у Будинку Центральної Ради. У ньому брали участь відомі українські літературознавці, історики, рідний брат Романа Рахманного — С. Олійник, полковник армії США у відставці, а також ми, працівники ЦОБ, які підготували книжкову виставку, де були представлені твори видатного публіциста. Ф. Погребенник у своїй доповіді зробив глибокий аналіз творчості Романа Рахманного, розкривши його науковий і культурний спадок, громадянську позицію видатного українця, який, проживаючи в Канаді, зробив значний внесок у розвиток української публіцистики. Велику роль у відкритті імені Романа Рахманного Україні відіграв і його рідний брат — С. Олійник, який фондував видання праць публіциста в незалежній Україні. Популяризацію й розсилання цих видань по бібліотеках України здійснювали фахівці ЦОБ. У 2003 р. син Ф. Погребенника — В. Погребенник — написав і видав літературознавчу працю про творчість Романа Рахманного "Слово-зброя" [13], яка також надійшла до бібліотек України.

У березні 2010 р. за ініціатииви Національної парламентської бібліотеки України було проведено бібліографічні читання на пошану видатного вченого сучасності Ф. Погребенника, які були свідченням того, що справи, започатковані Федором Петровичем, продовжуються. Отже, Україна, задля якої він жив і творив, пам'ятає свого відданого сина, вивчає, популяризує та поціновує його творчість. Бо відомо — покликаних багато, мало вибраних. Федір Петрович належав до вибраних.

На фото (зліва направо): П. І. Рогова, С. Д. Олійник, Ф. П. Погребенник на вечорі, присвяченому видатному українському публіцисту Роману Рахманному

Список використаної літератури

1. Федір Погребенник : біобібліогр. покажч. / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: В. Полек, В. Патока]. — К. : НПУ, 1999. — 117, [2] с.
2. О'Коннор-Вілінська Валерія // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1836.
3. Петлюра Л. Народе мій, улюблений... / Леся Петлюра ; підготов. до вид., перед. сл., упорядкув., життєпис та комент. Т. Ківшар ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2009. — 668 с.
4. Степанів Олена // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 2000. — Т. 8. — С. 3047.
5. Басараб Ольга // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 96.
6. Парфенович Софія // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1956.
7. Романова Одарка // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 1998. — Т. 7. — С. 2564.
8. Одарка Романова : прогр. вечора / вступ. слово Ф. П. Погребенника. — К., 1993. — 4 арк. — 3 архіву ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
9. Грушевська Катерина // Енциклопедія українознавства : словник. част. : в 11 т. / [Наук. т-во ім. Шевченка у Львові ; голов. ред. В. Кубійович]. — Львів, 1994. — Т. 2. — С. 453.
10. Берегиня України : за матеріалами радіопрограми для жінок "Берегиня", що звучали в ефірі протягом 1991—1994 років / авт.-упоряд. Т. І. Косенко. — К. : Мистецтво, 1995. — 286 с.
11. Рогова П. І. Друге народження книги Романа Рахманного / П. І. Рогова // Свобода. — Нью-Йорк, 1998. — 10 січ.
12. Рогова П. І. Друге народження книжки / П. І. Рогова // Освіта України. — 1997. — 26 груд.
13. Погребенник В. Слово-зброя. Література у творчому набутку Романа Олійника-Рахманного : (публіцистика, есеїстика, літературознавство) : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / Володимир Погребенник. — К. : Ковчег, 2003. — 255 с.

Матеріал надійшов у редакцію 31 серпня 2010 року